

*
Melvin M. Webber,
'The Urban Place and the
Nonplace Urban Realm',
in: Melvin M. Webber (red.),
*Explorations into Urban
Structure*, Philadelphia,
University of Pennsylvania
Press, 1964, pp. 79-153.

- 1 Vijftientwintig jaar geleden voorspelde Melvin Webber dat de steden zouden opgaan in een 'Nonplace Urban Realm'.* De ontwikkelingen sedertdien geven hem gelijk. De overwegende trend in de meeste steden is naar buiten gekeerd. Industrieën verlaten de kernstad en vestigen zich in plattelandskernen en rond voorsteden. In de stedelijke periferie ontstaan nieuwe stedelijke centra met kantoren en winkels, die voor een deel de functies van het stadshart overnemen. De paradox is natuurlijk dat, terwijl de stad zich als een olievlek over haar ommelanden verspreidt, in de stad zelf leegtes ontstaan die het stedelijk draagvlak verder uithollen. Door deze ontwikkelingen maken de steden in toenemende mate deel uit van nieuwe stedelijke regio's, waarin de grenzen tussen stad en platteland langzaam vervagen. Op deze manier ontstaat een nieuwe stedelijke structuur, die zich uitstrekt over de suburbane ruimte en de kenmerken van de traditionele stad mist.
- 2 De heropleving van de oude binnensteden is slechts schijnbaar in tegenspraak met deze ontwikkelingen. Immers, de mensen komen voornamelijk naar binnensteden om er die stedelijke ervaringen op te doen, die in de periferie afwezig zijn. De binnenstad wordt meer en meer gezien als een museum, waarin de hedendaagse stad weerspiegeld wordt. Het vormt een indicatie van de toenemende specialisatie van de binnenstedelijke gebieden. Door deze ontwikkeling vormt de binnenstad niet langer meer 'het centrum waarop de economische, culturele en politieke krachten gericht zijn, waar zij samenkomen en vanwaar zij uitgaan'.* Door de aanleg van voetgangersgebieden wordt de oorspronkelijke, complexe structuur afgestemd op de economisch-ludieke functies die binnensteden thans vervullen en die nergens anders vervuld kunnen worden. De binnenstedelijke gebieden zijn plaatsen geworden voor persoonlijke ontmoetingen en uitwisselingen, culturele activiteiten en amusement. De rest van het stedelijke leven speelt zich elders af.
- 3 Deze ontwikkelingen zetten de traditionele verhouding tussen centrum en periferie onder druk, ook omdat de laatste niet meer de mogelijkheid tot de 'stad van morgen' in zich draagt. Het einde van de stedelijke bevolkingsgroei heeft een nieuwe stedelijke vraag naar specifieke ruimtes opgeroepen, ten

*
C. Kruyskamp, Van Dale.
*Groot Woordenboek der
Nederlandse Taal*. Tiende,
geheel opnieuw bewerkte en
zeer vermeerderde druk,
deel ii: O-Z, 's-Gravenhage,
Martinus Nijhoff, 1976,
p. 2324.

behoefte van de dienstensector, het wetenschappelijk onderzoek en de stedelijke cultuur. Op basis hiervan worden nieuwe functies en betekenissen gegeven aan de stedelijke periferie en met name aan die delen ervan die hun oorspronkelijke bestemming hebben verloren. De concrete mogelijkheden die deze 'stedelijke leegtes' bieden voor complexe programma's en ontwerpen, komen vooralsnog niet overeen met een adequate sturende capaciteit van de overheid en leiden tot een grotere betrokkenheid van de particuliere sector bij de planvorming.

Dit vormt onder meer een verklaring voor de opkomst van de cultuur van de grote transformatieprojecten, die gericht zijn op snelle en effectieve uitvoering en de traditionele publieke instrumenten (zoals bestemmingsplannen en structuurplannen) vervangen. Deze projecten brengen een onderzoek op gang naar de stad als geheel, als stedelijke structuur. Middels het instrument van het stedenbouwkundige en architectonische ontwerp worden de nieuwe stadsdelen geïntegreerd in de bestaande stedelijke structuur, welke hierdoor in haar totaliteit wordt gemodificeerd. Deze benadering 'van onderop' leidt tot een zowel complete als complexe visie op de stad als geheel (van de binnenstad tot de periferie) en op de belangrijkste sectoren ervan (bedrijvigheid, woningbouw, infrastructuur, buitenruimte).

- 4 Door de groei in omvang, articulatie en differentiatie van de stedelijke ruimte kan de verhouding tussen centrum en periferie niet meer worden beschreven met behulp van de figuur van de concentrische stad. Deze figuur, waarin de eigenschappen van de stedelijke ruimte variëren van het centrum naar de periferie, dat wil zeggen afhankelijk zijn van de (fysieke) afstand tot het centrum, komt steeds minder overeen met de werkelijkheid. Enerzijds bevinden centrale functies, zoals bedrijvenparken, universiteiten en musea, zich steeds vaker in perifere posities, anderzijds zijn in 'centraal' gelegen gebieden grote 'kraters' en 'leegtes' ontstaan, waarvan de aanwezigheid op grond van het concentrische ringenmodel niet kan worden verklaard.

De nieuwe stedelijke werkelijkheid laat zich slechts beschrijven in de vorm van het netwerk, de figuur van het labyrint, de stad als 'onvoorspelbare machine'. Op zichzelf is dit niets nieuws.* Nieuw is, dat thans het moment is aangebroken, waarop dit labyrint noch betreden, noch verlaten kan worden, om de eenvoudige reden dat het een planetair verschijnsel is gewor-

*Hoe luisterrijk ze ook mochten zijn, de steden aan de Middellandse Zee moesten zich net als alle andere steden aan bepaalde wetten onderwerpen. Net als elders ontleenden ze hun bestaansrecht aan de macht die ze door middel van hun wegen, netten, hun positie als overslagplaats, hun voortdurende aanpassen aan nieuwe omstandigheden en hun langzame of plotselinge ontwikkelingen over de zeer ruimte uitoefenden. (...) Zonder markten en wegen zouden de steden niet hebben kunnen bestaan. Hun bestaan was op beweging geënt.' Fernand Braudel, *De Middellandse Zee en de mediterrane wereld ten tijde van Filips II*, deel I: *Het landschap en de mens*, Amsterdam/Antwerpen, Contact, 1992, p. 334.

den. Het centrum, of liever gezegd de centra zijn verspreid over de knooppunten van het netwerk; de periferieën zijn uitgezaaid over de plooiën en vouwen van het stedelijke bindweefsel. In feite is alles onderdeel geworden van de periferie, omdat alles verbonden is of zal worden met een netwerk. Deze situatie vraagt onvermijdelijk het opnieuw overdenken van de betekenis van de stedelijke ruimte.

- 5 In de stedelijke netwerken vormt de open ruimte het belangrijkste materiaal, waarmee de gebouwde ruimte georganiseerd en gestructureerd kan worden. Centraal staat het vraagstuk naar de nieuwe rol en functie van de open ruimte, in relatie tot de nieuwe maatschappelijke vraag. Door de culturele en sociale ontwikkeling van stad en ommeland kan de traditionele tegenstelling tussen waardevolle openbare ruimte en geborgen private ruimte niet langer meer als een axioma worden aangenomen. Op dit punt kan verwezen worden naar de kritiek van Ioan Davies op het onderscheid dat Gaston Bachelard introduceerde tussen bewoonbare en vijandelijke ruimte. Voor Davies is 'de ruimte in de gevangenis van een andere orde, omdat ze in de betekenis van Bachelard zowel vertrouwd als vijandelijk is'. Volgens Davies is een begrip van de ruimte niet mogelijk zonder 'de studie van het oog, de stem en de hand, en tegelijkertijd de beschouwing van andere stemmen, ogen en handen die deze ruimte opnieuw bewerken'. 'De oude tegenstellingen tussen openbare en private ruimte, die een bruikbaar uitgangspunt vormden in tal van sociologische studies, zullen uiteindelijk terzijde moeten worden gesteld, omdat ze niet bijdragen aan het begrip van de interstitiële aard van een territorialiteit die tegelijkertijd biologisch, materieel en politiek is. Ofschoon het publieke domein (de gevangenis) het private domein (de persoonlijke alledaagse betekenis van onszelf) lijkt te dicteren, komen in de organisatie van de ruimte het centripetale en centrifugale naast elkaar voor, zodat de in- en uitgangen contigu zijn. (...) Ruimte wordt verbeeld, een plek gegeven, en weerstaan. De betekenis en het gebruik van ruimte zijn overal onderhevig aan strategische onderhandelingen.'* In deze betekenis, een betekenis die de bewoners van de hedendaagse stad terstond zullen begrijpen, zijn alle ruimtes onveilig en daarmee op een of andere manier vijandelijk.

*
Ioan Davies, *Writers in Prison*, Oxford/Cambridge, Massachusets, Basil Blackwell, 1990, pp. 59-60. Het boek van Bachelard is *La poétique de l'espace*, Parijs, PUF, 1957.